

Csányi Erzsébet

Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
erzsebet.csanyi@gmail.com

OLLÓZNI, VÁGNI, DESTABILIZÁLNI – FENYVESI OTTÓ KIÁLTVÁNYAIRÓL

Clipping, Cutting, Destabilizing – On Ottó Fenyvesi's Howls

Rezati, seći, destabilizovati – Manifesti Ota Fenjvešija

A kutatás Fenyvesi Ottó egy töről fakadó vers- és kollázspoétikájával foglalkozik. E neoavantgárd poétikában a beatirodalom szlenges, vulgarizmusokkal teli direktlírája dominál, jelen van a spontaneitás, a vallomásszerű feltárulkozás, az önmitizáló törekvés, az exhibicionizmus – szemben a modernisták esztétizáló törekvéseivel. A pörgős rockköltészetben stilizáció és rejtőzködés helyett az én lemeztelenítése dominál. Az üvöltés mellett mégis alapvető gesztus a legyintés.

A beat retorikája Fenyvesi indulásakor már az Új Symposion neoavantgárd költészeti ideálja volt, középpontjában a szabadverssel, ezek a versalkotó technikák jellemzik Fenyvesi hosszúverseit is. Ő a versben is radikalizálja a kollázs vágástechnikáját.

Fenyvesi Ottó költészetének spontaneitása, szubjektivizmusa szemben áll a kortárs vajdasági művészek között is hódító konceptualizmus teoretikus alapállásával, elidegenítő, „hideg gesztusokat” kinyilvánító produktumaival. A két poétikai irányvonalban azonban alapvetően fontos érintkezési pontok sokasága is felismerhető a 20. századi kultúra és művészet kódrendszerének elgondolását illetően.

Kulcsszavak: vajdasági magyar irodalom, Fenyvesi Ottó, vers, kollázs, neoavantgárd, beat, konceptualizmus

Művészettörténeti távlatból nézve a jugoszláv „új művészeti praxis” mennyi jelensége: a readymade, az enformel, a neodada, a happening, a pop-art, a Fluxus mozgalom, az individuális mitológiák, majd a modern, a konceptualista és posztkonceptualista festészet, a minimális és posztminimális művészet, a nomadizmus, az OHO Csoport, a Bosch+Bosch, a body-art, a vizuális költészet, a vokális költészet, az indexelmélet, a fenomenológia, a szituacionizmus, az aktivizmus stb. szinte végtelen sort alkot, és az ötletek sziporkázó bőségét sejteti a konceptualizmus gyűjtőmedencéjében, a 20. század 60-as, 70-es éveinek liberális Jugoszláviájában (ŠUVAKOVIĆ 2007). Ugyanakkor az elnevezések sokasága arról is árulkodik, hogy olyan sokrétű mozgalomról volt szó, amely-

ben sok-sok kidolgozott koncepció, disztíngvált alkotói világ keletkezett olykor egymásnak is ellentmondva. A pezsgést azok a művészek is érzékelték, akik nem csapódtak ezeknek az áramlatoknak a belső sodrásába, hanem megmaradtak a médiumjellegét elrejtő realista-utánzó művészet berkeiben. Maga az elnevezés, a konceptualizmus is jelzi, ide olyan ars poeticák tartoztak, amelyek fokozott önreflexióval közelítettek a művészethez, a mű koncepciójának kidolgozásához és tudatosításához, s az önkifejezési lehetőségek problematizálását, annak nyomait nem tüntették el, hanem kihangsúlyozták, szélsőséges kísérletezésekbe merültek, átértékelték, lerombolták a mű, az alkotói én, a valóságtükrözés fogalmait – provokáltak, teoretizáltak, s mindenekelőtt a művészi kifejezőmód médiumfüggő mibenlétének felismerését hangsúlyozták.

A konzervatív ízlésű kortársak számára sokszor papírízűnek, illúziórombolónak, erőltetettnek és exhibicionista indíttatásúnak tűnt sok konceptualista jelenség.

A radikális elképzelések végső célja a modern és posztmodern határán megteremteni a művészi gyakorlat és elmélet egységét. A konceptualista művészi aktus, hibrid művészi eljárás a művet nyitottá, sokszor temporálisan illanékonyra teszi, állandó imbolygásban tartja, kontextuális helyzetét stabilizálja – destabilizálja (ŠUVAKOVIĆ 2007: 16). Alapja az avantgárd, neoavantgárd és posztavantgárd jellegű lázadás a hagyományos művészeti formák ellen és egészen új hozzáállás keresése, aminek oka a posztindusztriális társadalmak kritikai felülbírálatában gyökerezik. A művészet mint az életvitel kérdése merül fel, élet és művészet azonossá válik, megjelennek az ellenkulturális mozgalmak kommunái, csoportjai (pl. a szlovén OHO csoport, 1966) (ŠUVAKOVIĆ 2007: 337), s a rögzített mű befogadása helyett annak létrehozási folyamatát, performance-okat, akciókat, magát a művészi teremtés, játék folyamatát követjük. A kérdésfelvetések tehát nemcsak művészi, esztétikai vonatkozásúak, hanem a kultúra világának egzisztenciális, filozófiai, ideológiai, politikai összefüggéseit is felszaggatják, újraértelmezik.

Az új szenzibilitás, az előkonceptualizmus a neoavantgárd kohójában csihóldik, s miközben az avantgárd eljárásait melegíti fel, hasznosítja újra, kialakítja a posztindusztriális kultúra elleni kritikai eszköztárcsészletet is. E kritika hordozója az akcióban lévő művész, akinek tettei nem metaforikus, hanem mitikus vonzatúakká válnak. A szerző gesztusai mitizálódnak, miközben ő maga mint szubjektum lefokozódik, példázatszerűvé szürkül, csakcsupán a diskurzusmenet demonstrálására és szimulálására szolgál (ŠUVAKOVIĆ 2007: 21).

A konceptualizmussal egyértelművé válik, hogy az esztétikai léttapasztalat mibenléte a közvetítő médium sajátosságainak függvénye, ezek a törekvések már nemcsak középpontba állítják a médium kérdését, mint a modernizmus, hanem át is teoretizálják a mediálisan feltételezett művet. Az elméleti affinitás,

a metaművészeti, öntükröző problematizálás bélyege a képzőművészetben az absztrakt festésztől a konstruktív építészeti formákon át a médiaművészetig, illetve a konkrét művészetig jelen van, ahol már teljesen tárgytalanná válik a művön kívüli valóságra való utalás.

A 20. század 60-as éveiben Jugoszláviában a nyugati mozgalmak hatására komoly ellenkulturális és művészeti csoportosulások jöttek létre Szlovéniában, Horvátországban és Szerbiában is. Vajdaságban Újvidék és Szabadka képezte azt az urbánus talajt, amely az új, lázadó eszmeáramlatok számára termékenynek bizonyulhatott. A kezdeményezésekbe a vajdasági magyar művészek is bekapcsolódtak, Szabadkán megalakult a Bosch+Bosch csoport (1969–1976), Újvidéken az *Új Symposion* folyóirat köré gyűltek az „új gyakorlat” hívei, lapbéli publikációik híven tükrözik a konceptualista törekvések lendületét. A képzőművészek/akcióművészek közül Szombathy Bálint, Szalma László, Kerekes László, Csernik Attila, Maurits Ferenc, a vizuális/fonikus költészet, a performance terén pedig Ladik Katalin alkotott.

Szombathy Bálint szerint: „Az 1968-ban 18-20-adik életévükben járó fiatalok életérzését a rockkultúra, a diáklázadások, az underground művészet, a forrongó, konfliktusokkal teli nemzetközi politikai élet egyaránt befolyásolja. Büszkén vallják: ők koruk gyermekei. Szerencsés helyzetben vannak, mert egy kelet-európai mércével mérve nyitott társadalomban élnek, amelyben az élet megszámlálhatatlan alkotói-egzisztenciális alternatívát kínál. Nem kell kullogniuk az események nyomában, mert benne vannak az éppen zajló korszakos történésekben... A Ljubljana–Zágráb–Belgrád–Újvidék–Szabadka tengely mentén jelentkező radikálisan modernista sejtek megnyitják a jugoszláv művészet új fejezetét” (SZOMBATHY 2009: 19).

A fiatalabb nemzedékek nagy fogékonysággal kapcsolódtak be ebbe a folyamatba, az *Új Symposion* műhelymunkájába, így Fenyvesi Ottó is, aki 1973-ban iratkozott az újvidéki Magyar Tanszékre, s kollázsai, versei mellett képzőművészeti, filmesztétikai jegyzeteket, tanulmányokat ír az *Új Symposion* számára. Élete kultikus helyének (FENYVESI 2009: 174) nevezi a „Sympo” Ifjúsági Tribünön lévő szerkesztőségi székelyét.

Jelen kutatás célja egyrészt Fenyvesi Ottó verseinek a képzőművészet/vizuális költészet/konceptualizmus felőli megközelítése a szerző saját kollázsai és művészeti írásai alapján, másrészt zenei kötődései (punk, rock and roll, blues) irányából, hisz az Újvidéki Rádióban alternatív zenei műsort, a *Képes Ifjúságban* pedig zenei rovatot vezetett. Költői világa tehát erősen multimedialis ihletettségű, s a kor ellenkulturális/szubkulturális/underground mozgalmainak szellemi/érzelmi magatartásformáit tükrözi.

Már 1974-től kezdődően publikál verseket, filmkritikákat az *Új Symposionban*, később következetesen fejleszti vizuális elméleti tudását recenziók, esszék,

tanulmányok megírása által.¹ 1975 és 1983 között a lap szerkesztője. Képzőművészeti alkotásai, kollázsai, képversei 1994-ben könyv formájában is napvilágot látnak, *Buzz Off!* címmel jelenik meg 1984 és 1994 közötti kollázsainak válogatása, majd 2010-ben *Soul inferno* címmel adja közre újabb kollázsait.

1976-os, *Foghíjas törlesztés* című könyvkritikájában megfogalmazza a képvers műfajával szembeni alapvető elvárását. Kifogásolja, hogy a képverset alkotó képzőművész megmarad a vers illusztrátorának, külső szemlélőnek: „A szöveg sehogyan sem épül be a képi világba, kilóg belőle. A költészet és a képzőművészet hibrid áthatásáról, pusztá, értelmetlen szintézisről van szó, és valójában semmi közük a művészet fiziognómiájának megváltoztatásához. [...] A vizuális költészet a szavak teljes lingvisztikai redukciójáért küzd. [...] A kontraszt által Ács [József] eléri azt, hogy a szavak, mondatok jelentésén túl vizuális információ-többletet sugalltat, ami a struktúrát esztétikailag relevánssá teszi. A szavaknak, szóalakoknak, a költői nyelv szupraszegmentális szintjének kiemelésében is fontos funkciót töltenek be a kontrasztok... A kontraszt formájában jelentkezik a feszültség és a képvers esztétikai értéke is, ami a kontraszt hitelességének, hatásosságának, intenzitásának és polarizáltságának az eredménye, egyenes következménye.”² Filmjegyzetben (*Éjszakai jegyzet*) a szadomazochizmussal, kiállításkritikában a rút/szép, a groteszk, az abszurd, a gesztus, az ösztön, a káosz, a lázadás, a szubjektívizmus, a művészi rombolás, az analízis/szintézis, az absztrakció fogalmaival foglalkozik. 1977-ben, 78-ban Fenyvesi *Konfliktus az anyaggal, konfliktus a világgal*³ címmel a vajdasági magyar képzőművészek

¹ Válogatás Fenyvesi Ottó Új Symposionban megjelent képzőművészettel/vizuális kultúrával foglalkozó korai írásaiból: A parlagraól. (1974, 116. sz. 1550. p.), Foghíjas törlesztés. Kép/Költemény/Képköltemény. (1976, 130–131. sz. 102. p.), Éjszakai jegyzet (1976, 133. sz. 212. p.), A „kék lovas” kiállításról. Modern Művészetek Múzeuma, Belgrád, (1976, 133. sz. 211. p.), Egy tankönyv kapcsán. (Damjanov–Janda–Bačić: Képzőművészet. (1976, 134–135. sz. 250. p.), A muzslyai művésztelep. (1976, 136. sz. 290. p.), Konfliktus az anyaggal, konfliktus a világgal. No. 1. (1977, 141. sz. 1–6. p.), Virágos számártövös. S. I. Retrospektív kiállítása, Szabadka, (1977, 142. sz. 46–47. p.), Umberto Boccioni kontra elegáns, dekoratív szobrászat. Modern Művészetek Múzeuma, Belgrád, (1977, 144. sz. 159–160. p.), Mérséklet és mentegetőzés (Miklós Pál: Vizuális kultúra, 1977, 147–148. sz. 408–409. p.), Crocodilus fortuna vulgaris. A 12. nemzetközi Grafikai Biennále, Ljubljana, (1977, 149. sz. 422–424. p.), A belgrádi nemzetközi képzőművészeti kiállítás. Modern Művészetek Múzeuma, Belgrád, (1977, 150–151. sz. 496. p.), K. K. kiállítása. JNH Galériája, Újvidék, (1977, 150–151. sz. 497. p.), Konfliktus az anyaggal, konfliktus a világgal. A szervestől a szeretlen felé. M. F. rajzai (1978, 156. sz. 173–174. p.), Konfliktus az anyaggal, konfliktus a világgal (1978, 159–160. sz. 298–300. p.), A fauvista monográfiája. (S. I. monográfiája) (1979, 174. sz. 378. p.).

² FENYVESI Ottó, *Foghíjas törlesztés*, Új Symposion, 130–131 (1976), 102.

³ FENYVESI Ottó: *Konfliktus az anyaggal, konfliktus a világgal*. No 1., Új Symposion, 141 (1977), 6.

művésztelepi munkássága nyomán készít átfogó művészettörténeti elemzést. A kortárs tendenciák között igen jelentősnek ítéli a Bosch+Bosch csoport működését, az általa képviselt irányzatokat („process art, land art, arte povera, body art, konceptualizmus”), s felhívja a figyelmet mindenek szélesebb hatására, a kibővített médiumok teremtette „szenzibilitás és mentalitás” elterjedésének fontosságára.

Fenyvesi kollázsai olyan képversek, amelyek felismerhető formavilággal, kolorittal és narratívával rendelkeznek. Elsősorban az agresszív energia, a lázadás, az ellenkultúra dinamikus „expanziójáról” és „explóziójáról”⁴, egybegyűrt kép- és szótöredékek/mondattöredékek robbanásáról van szó. Reklámok, jelszavak, plakátszövegek, frappáns vagy blőd közhelyek, manifesztumok „totális aktualitása” (CSEPREGI) érvényesül a kollázsokon, s ebben a karikatúrához közelít e műfaj, sőt, még a fogyasztói tömegtársadalom/reklámpar egyént lefokozó visszasságait megcélzó, lázadó, kritikai reflexiós, provokatív jellege is ebbe az irányba húzza, ám a tiszavirág-életű karikatúrával szemben Fenyvesi kollázsai az ötletet elkezdik rétegezni, mélyíteni, lassítani, a dinamikus kontrasztokat az aprólékos kimunkálással egy időtálló, fortyogó, „eruptív”⁵ kor- és mentalitástablóvá nemesíteni. A felkerülő textuális töredékek, témaszilánkok egyrészt a divatos, alternatív rock and roll számok „felszínes és nem túl okos” (FENYVESI 2009: 203) szövegeiből montázsolódnak össze, másrészt hírcsonkok épülnek be – ironikus, cinikus, humoros vagy csak referenciális értékkel.

A töredék fontos esztétikai funkciója a montázstechnikával együtt már az „új remegést, új borzongást” hozó modern költészet kezdeteinél felbukkan a 19. század második felében – az absztrahálódás és titkos többértelműség eszközeként. A szép fogalmának radikális átértékelődése is ekkor zajlik, s a káosz, a diszharmonia, a dekadens, a morbid a szépség egyik válfajaként jelenik meg. Később az avantgárd izmusok, főleg a dada fejleszti tovább ezeket a lehetőségeket. Fenyvesi kollázsainak textualitásra építő jelszavas, vezércikkessé, bulvár-médiás kontrasztjai (agresszió–béke, egyén–tömeg, érzékenység–kegyetlenség, lázadás–letargia, rend–káosz/anarchia), a világ címszavakba foglalt bizarr narratívája, a téma nyelvi feldobása mint jellemző aktivista gesztus csak az első lépést jelentik a szemantika felfejtésében. Ugyanis a töredékesség mint létmeghatározó lényegiség, a töredék mint valamiféle instant világ a vizuális kódok révén tovább sulykolódik, hisz a szerző kivágás, elvágás, szaggatás, darabolás

⁴ VIRÁG Zoltán: *Expanzió és explózió: Fenyvesi Ottó precíz tablói = Soul inferno: collages and objects*. Veszprém, 2010. 33.

⁵ FEKETE J. József: „Egy mindent eltörölő új beírás”: *Fenyvesi Ottó: Blues az óceán felett*. Veszprém, 2004. <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/90/fekete2.html>. Letöltés ideje: 2011. 08. 10.

által gyártott papírfecniket ragaszt szorosan egymás alá, fölé, egymásra, s így alakít ki egyrészt egy szaggatottságból felépülő hulladékművészetet, másrészt egy dinamikus betűképi felületet szakadékokkal, torlódásokkal, hullámokkal. Valójában a grafovizuális töredékekkel rajzol, s a szavak asszociációs kisülései vizuális beszédbe, képi narrativitásba olvadnak át, szerves kapcsolat jön létre a két médium (nyelv és kép) között.

Egy másféle játék is beindul közben, hisz a sok kis tarka cédula, származási helyéről (újság, plakát, kép) is árulkodó papírdarab, rajta a betűk, az eltérő tipográfiaiák, színek az eredeti – másolat, az elsődleges – másodlagos közti ingázást, vagyis a palimpszeszt jelentésvonatkozásait is hordozzák.

A ragasztott réteges felületek nemcsak a korábbi materiális közegük palimpszesztikus visszakeresését, „visszavakarását” követelik a befogadó képzeletétől, hanem a pretextusok, architextusok megkeresését, a hiány okozta talány megfejtését is, a töredék ugyanis kiegészítés után kiált, a félszavakkal, tört sorokkal, fejjel lefelé álló betűsorokkal a befogadó kénytelen találomra interaktív műveleteket végezni. A történetet az elhagyásos, összevágott elemekből nekünk kell kiegészíteni, megkonstruálni, variálni, összerakni – ily módon megjelenik az improvizáció kérdése is. A megteremtett képi káoszban a szerző maga is tapogatózik, utalásokból, jelekből készített labirintusába önmagát is bezárja.

Fenyvesi kollázsain a betűkavalkádon túl az amerikai beatkultúra közismert, kihívó emblémái, képi jelei, ikonjai jelennek meg, a szex, a drog, a hatalom, a militarizmus, a háborúk, a pénz, a reklám világának töredékei zúdulnak be a vágások hasadékain: konkrétan „Charlie Parker, Marilyn Monroe, Ginsberg, Bob Dylan, a Led Zeppelin, Rambo, a Coca-Cola vagy az LSD”⁶ stb. Az ikonikus konfiguráció révén a szerző egy tömény instant világot mutat fel, amely kivonatolja a kor diskurzusát irányító hatalmi tényezőket: „a nemzeti identitás olyan elemeit, mint a hősök, mítoszok, szokások”.⁷

Ennek megfelelően a műveken erős fekete keretben a piros, a fekete és a fehér színek dominálnak, az éles kontrasztok valóságos képbombákként hatnak, sebességet érzékeltetnek – utalván a posztindusztriális fogyasztói reklámtársadalom működési módjára. Több kritikusa is észreveszi, hogy „vonzák őt az ellentétek”⁸, ami teljesen összhangban van azzal a kiinduló tétellel, amit saját maga elvár a vizuális költészettől: „A kontraszt formájában jelentkezik a feszültség és a képvers esztétikai értéke is, ami a kontraszt hitelességének, hatá-

⁶ Vö. KELEMEN Lajos: *Magyar, amerikai, magyar. Fenyvesi Ottó: Blues az óceán felett*, Hítel, 6. (2005).

⁷ Vö. VIRÁG Zoltán: *Terminátor alkímia*. <http://www.vmmi.org/index.php?ShowObject=konyv&id=338>. Letöltés ideje: 2011. 08. 10.

⁸ Vö. KELEMEN Lajos: *Magyar, amerikai, magyar. Fenyvesi Ottó: Blues az óceán felett*, Hítel, 6. (2005).

sosságának, intenzitásának és polarizáltságának az eredménye, egyenes következménye.”⁹

Fenyvesi kontrasztra épülő kollázsesztétikája eklektikához és hibriditáshoz vezet: „A művész alkotásai a kultúra esszenciális eklektikusságából és hibriditásából merítik erejüket. Minden élő és dinamikus kultúra szakadatlanul kölcsönöz, rezervál, kisajátít. Összevegyít, csereberél, asszimilál, egyik kulturális részlemezlet kivonatolja, öblíti át újabb meg újabb kulturális velejárók és tartozékok segítségével, ezekből fogan, ezek mellett érvel...”¹⁰

Kép, zene és irodalom inspirációi szimbiotikus együttélési formára lelnek, kialakítják a sajátos Fenyvesi-képvers látványos lehetőségeit, a textus kép-ként kezd működni, a képi narrativitás azonban nem marad érintetlen, mert a betűk/szavak direkt is módosítják a narráció irányait. A mediális transzformációk különös játéka alakul ki.

„A műveken amolyan ikonográfiai felvágottként, szürrealista melanzsként illeszkednek egymás mellé és egymásra a világfalu grafovizuális szecs kavágóján átdarált tartalmi vonzatok. Nincsenek kikerekített tematikai egységek, csupán utalások, célzások, visszajelzések és hangulatok. Fenyvesi műhelyében a dadaista poétika egyik technikai bravúrja, a destrukció a rock'n'roll csapkodó pörölyévé, a punkkultúra anarchista sarló-kalapácsává lényegül át. A szubkultúra egy sajátos szögletében a nyelvtörédek, a szöveg- és képtörmelékek lávaként fortyognak, szinte egymást nemzik újjá. Sajátos ellentmondás, hogy ezek a szélsőséges állapotok látványként határozottan vonzóak és élvezetesekek. [...] Az Újvilág sajátos vizuális kultúrája, amelynek egyik meghatározó tulajdonsága a hétköznapi szakadatlan képi bombázásában merül ki, rendre felbukkan Fenyvesinél. A szó- és képözönben mintha csak a modern civilizáció drágaköveit keresné, valami morzsányi értelem után kutat, atipikus összefüggéseket emel ki a mindennapok kaotikusan pulzáló üzeneteiből. Ollójával ízekre szedi a világot, a papírragasztóval pedig komponál, mint festő az ecsettel.”¹¹

Fontos megjegyezni, hogy nemcsak a médiaközi átjárhatóság sikeres koncepciója ölt így testet Fenyvesi kollázsaiban, hanem a nyelvek közötti ingázás is, mert a művek feliratain a magyar, szerb, horvát, angol mellett felvonulnak más nyelvek is, tükrözvén, hogy világméretű ellenkulturális mozgalmiságról van szó, s ebben a heterogenitásban a vajdasági magyar alkotók is egyenrangúakként határozhatták meg önmagukat. „A rock and roll gyorsan világszene lett,

⁹ FENYVESI Ottó: *Foghijas törlesztés. Kép/Költemény/Képköltemény*, Új Symposion, 130–131 (1976) 102.

¹⁰ Vö. VIRÁG Zoltán: *Terminátor alkímia*. <http://www.vmmi.org/index.php?ShowObject=konyv&id=338>. Letöltés ideje: 2011.08.10.

¹¹ SZOMBATHY Bálint: *Fenyvesi Ottó kollázsaihoz*. <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/73/szombathy.html>. Letöltés ideje: 2011. 08.10.

hozzánk is beszivárgott (bár a nemzedéki korszakváltás itt elmaradt), eltörölte a nemzeti és kulturális határokat” (FENYVESI 2009: 203). Ilyformán e nyitott szellemi légkörben a hippimozgalom, a farmernadrágos ellenkultúra, a szexuális forradalom, a globalizáló divathullámok, a világméretű kommunikációs-információs hálók hatására a kisebbségi kultúrák nyomasztó periféria-centrum kérdései is feloldódtak, új kontextusok és kánonok rajzolódtak ki.

Fenyvesi kollázsai versszerűek, hordozzák a versszerűség karakterjegeit¹² (címadási mód, kiáltványszerűség), versei viszont kollázslogikával montázsolódnak össze.

Ő maga erről így vall: „Gimnazistaként inkább a képzőművészet érdekelt. Azt is mondhatnám, hogy a képzőművészet felől érkeztem az irodalomba. A hetvenes és a nyolcvanas években a művészetek valamiféle kohézióban éltek, s igen nagy hatással voltak egymásra, gondoljunk csak a filmszerű montázs és a videoklippek dinamikájára, a lüktető és dübörgő zenékre, a széttöredezett szövegekre, szabadversekre. Én ebből a »korszellemből« próbáltam felépíteni az irodalmi műveimet és a kollázsaimat.”¹³

E korszellem markáns képviselői a konceptualista művészek Jugoszláviában, s szélesebb körben a jeansirodalom által megérintett írók, költők. Ezért mondható joggal, hogy Fenyvesi Ottó „bördzsekis anarcholírája”¹⁴ a jugoszláv költészeti áramlatok között az 1960-as években fellépő farmernadrágos neoavantgárd költők törekvéseinek folytatása (CSÁNYI 2010b: 75–80). „Az 1950-es években az amerikai munkásfiatalok a farmernadrágot – munkaruhájukat – mint »stigmát« munkaidő után is tovább hordták egy mindenekfölött álló lazaság és önidentitás tüntető igényével. A farmernadrág e divat révén kulturális jellé válik, szimbolikus konnotációi a munka/pihenés, a gazdag/szegény, a hétköznapi/ünnepi, a férfi/női, a szabadság/rabság, az előadó/néző, a szubkultúra/magaskultúra közti ellentétet viszonylagosítják, határokat függesztenek fel. [...] E regény-modellben az urbánus próza ölt testet, ám hangütése nem intellektuális, hanem spontán, gátlástalanul kitarulkozó, patetikus és lírai, mint ahogy a beat-költészet is élőbeszédszerű »projektív verset« szül egy szürrealista automatizmus működtetésével. Ütközteti a középpontban álló, ösztönös, passzív, céltalanul bolyongó, de mindezzel egyúttal tiltakozó fiatal főhőst és az idők világát képviselt

¹² VIRÁG Zoltán: *Terminátor alkímia*. <http://www.vmmi.org/index.php?ShowObject=konyv&id=338>. Letöltés ideje: 2011. 08. 10.

¹³ NAGY Klára: *Szétszabdalt világ. Topolyai beszélgetés a Nagyapáti-díjas Fenyvesi Ottóval*, Magyar Szó, Kilátó, 2008. 09. 27–28.

¹⁴ VIRÁG Zoltán: *(Sub)cultura interrupta. Fenyvesi Ottó költészetéről = (Sub)cultura interrupta. Tanulmányok és kritikák Fenyvesi Ottó költészetéről*. Vár Ucca Tizenhét könyvek 22. Veszprém, 1998. 110.

átlagosságot, konformizmust, (ál)rendet, elnyomó hatalmi gépezetet, »civilizációt«. A tiltakozás artikulálatlan üvöltésben ölt testet” (CSÁNYI 2010a: 16).

Ez a spontán irodalmi beszéd tere. A beatirodalomban megjelenő szerzői én (a farmernadrágos elbeszélő, a beatlírai én) az avantgárd direktlira, az indulatosan felmutatott közvetlenség, a szleng, a vulgarizmusok hétköznapi nyelvét beszéli – szemben a modernisták esztétizáló képviselőivel. A rockköltészetben stilizáció és rejtőzködés helyett a költő spontaneitása, szubjektívizmusa, vallo másszerű feltárulkozása, önmitizáló törekvése, exhibicionizmusa, az én és az egyéni sors lemeztelenítése dominál. A „petrarkista rockerek” (MILOSEVITS 1998) vallomásdalai üvöltve énekeltek szerelmes lázadások.

A vers alapvető kérdésével, a költői én megformálásával kapcsolatban helyesen disztintívál e költészet egyik elemzője: „Nyomokban sem találok benne sem azt a fojtottságot, sem azt a »rezgést«, amit földijeiben a legizgalmasabbnak találok.”¹⁵ Tolnaival és Sziverivel ellentétben Fenyvesi opusával kapcsolatban megállapítja, hogy „szabadon fantáziál önmagáról, kicsi pátoszfélével, egyfajta eufóriában, vagyis mindig magáról beszél, mégsem vall magáról”.¹⁶ Ugyanitt olvasható az a pontos észrevétel is, miszerint: „Nagyon pörgős, jazzre-rockra hangolt irodalmiság ez, amiben mégis alapvető gesztus a legyintés, heverészás. Hadd száguldjon a világ a francba. Érzékeli, érzi a ritmusát, de nem tart vele.”¹⁷ És mi lenne ez, ha nem a beatnikek jazzre leképezett improvizatív életritmusa, lírai és spontán stílusa, amely lázadás ugyan a lelki sivárság és a fogyasztói társadalom konformista szemlélete ellen, de autóúti száguldozásaival együtt is a passzivitás hirdetője.

A beat retorikája Fenyvesi indulásakor már az *Új Symposion* neoavantgárd költészeti ideálja volt, középpontjában a szabadverssel, amely asszociációkat generáló közegként jelenik meg, amelyben az öntörvényű szó [...] a szürreális képzettársítástól egészen a dada közeléig ível.¹⁸ S ennek értelmében megjelennek azok a versalkotó technikák, amelyek Fenyvesi hosszúverseit is jellemzik: „a vágástechnika, az expresszív kimerevítés, a robogó szekvenciák dinamikája,

¹⁵ BODOR Béla: *Fenyvesi Ottó: Blues az óceán felett. Régi és új versek*, Élet és Irodalom, Ex libris, 2005. május 6., http://www.freeweb.hu/bodorbela/t_05_9.htm. Letöltés ideje: 2011. 08. 10.

¹⁶ BODOR Béla: *Fenyvesi Ottó: Blues az óceán felett. Régi és új versek*, Élet és Irodalom, Ex libris, 2005. május 6., http://www.freeweb.hu/bodorbela/t_05_9.htm. Letöltés ideje: 2011. 08. 10.

¹⁷ BODOR Béla: *Fenyvesi Ottó: Blues az óceán felett. Régi és új versek*, Élet és Irodalom, Ex libris, 2005. május 6., http://www.freeweb.hu/bodorbela/t_05_9.htm. Letöltés ideje: 2011. 08. 10.

¹⁸ FEKETE J. József: „Egy mindent eltörlő új beírás”. *Fenyvesi Ottó: Blues az óceán felett*. Veszprém, Művészetek Háza. 2004. <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/90/fekete2.html>. Letöltés ideje: 2011. 08. 10.

a kollázs radikalizmusa, illetve a kortárs zenei irányzatok ritmusmegoldásainak versbe transzponálása, kezdve a bluestól a punkon keresztül a hardcore-ig”.¹⁹ Költészete is arról a töről fakad, mint kollázsainak világa: Ginsberg, Gregory Corso, Charles Bukowski, Bob Dylan, Kerouac, e.e. cummings neve körforog a vonatkozó irodalmi elemzésekben, melyek a témavilágot is hasonlóan tájolják be: „robbanó hosszúversekben dalolt siratót, jószerevel a beat-nemzedékhez tartozók generációs életgócainak, a nagyvárosnak, a magánynak, az útonlétnek, a dzsessznek és a bluesnak a motívumkörét tágítva a punk és a hardcore irányába. [...] Börzékés alternatív művészet, szubkultúra és eruptív költészet, kiábrándultság és lírai elérzékenyülés, irónia és groteskség, szürrealizmus és szójáték”.²⁰

Egyes kritikusok szerint „Fenyvesinél a Domonkos és Tolnai fémjelezte első generációs sympós hosszúvers-hagyomány (amely persze nem utolsósorban Kassából nőtt ki) továbbviteléről van szó. Domonkos verse, a *Kormányeltérésben* transzformálódik át Fenyvesinél egyfajta vallomásos rap-beszédé.”²¹ Mások szerint nem szükséges túlbonyolított mechanizmusokat feltételezni, adódik ez a vagány versbeszéd csupáncsak a kortárs zenei produkció ismeretéből is: „Az a benyomásom, hogy a dolog ennél egyszerűbb. Fenyvesi otthonosan mozog a kortárs képzőművészet és zene számos irányzatában és alágazatában, és ez egy vibráló, fogalomkészletében heterogén, gondolatirányáiban széttartó nyelvet eredményez.”²²

Az igazság valahol a kettő között lehet, Fenyvesi vátesz-retorikájára minden bizonnyal termékenyítő hatással voltak mindezek az impulzusok. Elindul egy dalszövegből, ritmusból, ami azután mint szellem a palackból, kiszabadul, és fergeteges iramú asszociációsort, eruptív robbanást okoz. Mint pl. a *Maximum rock & roll* sorozat egyik futamában:

¹⁹ FEKETE J. József: „Egy mindent eltörlő új beírás”. *Fenyvesi Ottó: Blues az óceán felett. Művészetek Háza. Veszprém, 2004.* <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/90/fekete2.html>. Letöltés ideje: 2011. 08. 10.

²⁰ FEKETE J. József: „Egy mindent eltörlő új beírás”. *Fenyvesi Ottó: Blues az óceán felett. Veszprém, Művészetek Háza, 2004.* <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/90/fekete2.html>. Letöltés ideje: 2011. 08. 10.

²¹ Vö. RÁDAI Léna: *Egy p@nk Gun@r@sról. Fenyvesi Ottó: Amerikai improvizációk. Vár Ucca 17, Veszprém, 1999.* = *Az Irodalom Visszavág, ÚJ FOLYAM, 6. szám, 2000/1 (2000. tavasz–nyár)*

²² BODOR Béla: *Fenyvesi Ottó: Blues az óceán felett. Régi és új versek, Élet és Irodalom, Ex libris, 2005. május 6.,* http://www.freeweb.hu/bodorbela/t_05_9.htm. Letöltés ideje: 2011. 08. 10.

„Vadnak születünk.
Kosnak, baknak, oroszlánnak,
bikának. Vízöntőnek, mérlegnek,
skorpiónak. Szűznek.
Sárkánynak, lónak, disznónak.
Szépek voltunk és hamvasak.
Mi voltunk az égen a csillagok.”

Akárcsak a kollázsokon, itt is az additív, egymás mellé rendeléses, felsorolásos módszer érvényesül. Színes, különleges, meghökkentő, dinamikus világ, amely a kor védjegyeiből e textuális közegben is képes megteremteni a költészethez szükséges gomolygó izzást.

Fenyvesi Ottó költészetének spontaneitása, szubjektívizmusa szemben áll a konceptualizmus teoretikus alapállásával, elidegenítő, „hideg gesztusokat” ki nyilvántató produktumaival. A két poétikai irányvonalban azonban alapvetően fontos érintkezési pontok sokasága is felismerhető a 20. századi kultúra és művészet kódrendszerének elgondolását illetően.

IRODALOM

- CSÁNYI Erzsébet 2010a. *Farmernadrágos próza vajdasági tükörben: A vajdasági magyar jeans-próza természetrajza*. Újvidék
- CSÁNYI Erzsébet 2010b. *Lírai szövegmezők: Vajdasági magyar versterek, kulturaközi kontextusok*. Eržebet ČANJ: *Lirski konteksti: Vojvođanski mađarski pesnički prostori, interkulturalna polja*. Novi Sad/Újvidék
- CSEPREGI János: *Fenyvesi Ottó: Blues az Óceán felett*. Szépirodalmi Figyelő
- FENYVESI Ottó 1994: *Buzz Off! Vár Ucca 17*. Könyvek 3., Veszprém
- FENYVESI Ottó 2009: *Némely részletek. Feljegyzések, cédulák, bemásolások, vizuális fragmentumok*. Szeged
- FENYVESI Ottó 2010: *Soul inferno: (collages and objects)*. Veszprém
- MILOSEVITS Péter 1998: *A szerb irodalom története*. Budapest
- ŠUVAKOVIĆ, Miško 2007: *Konceptualna umetnost*. Muzej savremene umetnosti Vojvodine, Novi Sad
- SZOMBATHY Bálint 2009: *Marék homokot szorongatva: Kalandozások a művészet háttérmezgyéin*. Budapest

Clipping, Cutting, Destabilizing – On Ottó Fenyvesi's Howls

The study deals with Ottó Fenyvesi's unique kind of poetry and collage poetics. This neo avant-garde poetry is dominated by the direct, slangish style of Beat poetry brimming with vulgarisms; it features spontaneity, confessional openness, tendency to creation of self-myth, exhibitionism – as opposed to the

modernist trends towards aesthetization. The funky rock poetry is taken over by stripping down the self rather than stylization and hiding. Apart from a howl, the basic gesture is nevertheless a wave of the hand.

At the beginning of Fenyvesi's poetic work, the Beat rhetoric was already the ideal of neo avant-garde poetry in Új Symposion magazine, centered on free verse; these poetic techniques characterize Fenyvesi's long poems as well. This is where he also radicalizes the clipping technique of collage.

The spontaneity and subjectivity of Fenyvesi's poetry stands in contrast to the theoretical standpoint of the conceptualism among contemporary Vojvodinian artists, with alienating products featuring 'cold gestures'. The two poetic trends, however, demonstrate numerous common points regarding the code system of 20th century culture and art.

Key words: Hungarian literature in Vojvodina, Ottó Fenyvesi, poetry, collage, neo avant-garde, Beat, conceptualism

Rezati, seći, destabilizovati – Manifesti Ota Fenjvešija

Ovo istraživanje se bavi pesničkom i kolažnom poetikom Ota Fenjvešija, koja se u suštini mogu svesti na zajedničke korene. U ovoj neoavangardnoj poetici dominira direktna lira bitničke literature sa karakterom slenga i zasićenja vulgarizmima. U njoj je prisutna spontanost i konfesionalističko razotkrivanje, težnja ka stvaranju mita o samome sebi, te egzibicionizam – naspram estetizirajućoj težnji modernista. U dinamičnoj rok poeziji umesto stilizacije i skrivanja dominira razgolićenje sopstva. Pored urlika osnovni gest ipak jeste odmahivanje.

Retorika bita je već kod Fenjvešijevog polaska bila neoavangardistički poetski ideal Uj Simpoziona, sa slobodnim stihovima u svojoj srži, te ove poetske tehnike karakterišu i Fenjvešijeve duge pesme. On i u poeziji radikalizuje montažne tehnike kolaža.

Spontanitet i subjektivizam poezije Ota Fenjvešije stoji u opoziciji sa osnovnim teoretskim stavom konceptualizma koji je i među vojvođanskim umetnicima savremenicima tada osvajao, odnosno sa produktima koji deklarišu „hladne gestove”. Međutim, u oba poetska trenda se u osnovi može razaznati mnoštvo važnih spojnih tačaka u odnosu na osmišljavanje kodnih sistema kulture i umetnosti 20. veka.

Ključne reči: vojvođanska mađarska književnost, Oto Fenjveši, pesma, kolaž, neoavangarda, bit, konceptualizam

Beérkezés időpontja: 2014. 07. 18.

Közlésre elfogadva: 2014. 07. 31.